

מו"ר הרב משה ארנרייך שליט"א

ראש כולל "ארץ חמדה"

שליח שלא ניתן לגירושין

פתיחה¹

התורה מתארת את תהליך הגירושין במילים (דברים כד, א): "ונתן בידה ושלחה מביתו". מכאן למדו חכמים שישנה אפשרות להשתמש בשליח לצורך ביצוע הגירושין.

אנו מוצאים בהלכה שלושה סוגי שליחים שהבעל יכול למנות:

א. שליח הולכה שהבעל מינה כדי לגרש את האשה – "שליח שניתן לגירושין", דהיינו שניתנה לו הסמכות לגרש. לשליח זה יש סמכות גם למנות שליחים אחרים במקומו (קידושין מא.) "ושלח ושלחה" – מלמד שהשליח עושה שליח, והאמינוהו חכמים באמירת "בפני נכתב ובפני נחתם" (להלן: בפ"נ ובפ"נ) כדי לקיים את הגט מול טענת זיוף של הבעל (גיטין ג.).

ב. שליח שהבעל מינה כדי שימנה שליח לגרש.

ג. שליח שלא קיבל סמכות מהבעל, ותפקידו הוא להודיע לשליח שהבעל מינה אותו להיות שליח הגירושין, ושעליו למסור את הגט לידי האשה.

שני השליחים האחרונים שהזכרנו הנם בגדר "שליח שלא ניתן לגירושין", שהרי אין בסמכותם לגרש את האשה. במאמר זה נדון במעמדם של שני שליחים אלה משתי בחינות: יכולתם למנות שליח אחר במקומם, ונאמנותם באמירת בפ"נ ובפ"נ.

סוגיית "כתבו ותנו לשליח"

הגמרא (גיטין סג:) מתלבטת בכמה שאלות שעניינן בירור אם העדים שנצטוו לכתוב את הגט אחראיים רק לכתובתו, או לכל הליך הגירושין. במסגרת זו מתלבטת הגמרא בדין זה:

בעא מיניה רבא מרב נחמן: "כתבו ותנו לשליח" מהו? סלוקי סליק להו, או דילמא לטירחא דידהו חייש? א"ל רבינא: "ויוליך לה" מהו? תיקו.

הגמרא מסתפקת אם בעל שממנה עדים כדי לכתוב את גטו ולתת לשליח מתכוון לומר שהם עצמם אינם שליחים לגרש, או שהם שליחים לגרש אלא שניתנה להם אפשרות להיעזר בשליח.

¹ המאמר נערך על-ידי הרב ניר ורגון.

נפקא מינא לספק זה היא מקרה שהגט אבד לשליח: אם העדים אינם שליחים לגרש אין בידם לעשות דבר, כיוון שהם כבר ביצעו שליחותם, אך אם הם שליחים לגרש יוכלו לכתוב גט חדש.

רש"י (ד"ה כתבו ותנו לשליח) מבאר שהמקרה שדנים בו הוא כשהבעל אומר לשליחים: "ותנו לשליח שלי שמיניתי".

ר' עקיבא איגר ב"דרוש וחידוש" מביא את הרשב"א בתשובה, שהקשה: מדוע רש"י היה צריך לומר שמדובר במקרה שאמר להם הבעל "תנו לשליח שמיניתי", ולא ביאר שמדובר במקרה שהבעל עשאם שלוחים למנות שליח אחר, שימסור את הגט?

הרשב"א יישב שלדעת רש"י אם מינה הבעל שליח שיעשה שליח אחר לנתינת הגט, יש כוח גם לשליח הראשון לתת גט. לכן, במקרה זה, אין ספק שלא נגמרה שליחותו עד שיגיע הגט לידי האשה, ואם אבד הגט בוודאי יוכל לכתוב גט אחר.

הספק של הגמרא הוא דווקא במקרה שהבעל מינה בעצמו שליח, וכותבי הגט לא קיבלו כוח למנות שליח. במקרה זה יש מקום להסתפק אם "נטל ממנו הכוח להוליך בעצמו", או שמא בכל זאת התכוון הבעל לתת לעדים כוח שליחות על הכתיבה, עד שיגיע הגט לידי האשה.

הרשב"א התייחס לשני מצבים:

א. כשהבעל אומר לעדים שהם שליחים גם לגרש וממילא הם יכולים גם למנות שליח מכוחם.

ב. כשהבעל אומר לעדים להודיע על המינוי שהוא עצמו עשה, שבכך מסתפקת הגמרא.

אולם הרשב"א לא הסביר מדוע רש"י לא ביאר את הגמרא, במקרה שהבעל ממנה אותם כשליחים שתפקידם למנות שליח עבורו – שאז יש מקום להסתפק, אם מינה אותם למנות שליח בלבד, או גם לגירושין, ורק רצה לחסוך מהם טרחה.

סוגיית אבא בר מניומי

חלוקה זו בין שליח שיכול לגרש לשליח שאינו יכול לגרש יסודה בסוגיה בגמרא (כט:):

ההוא גברא דשדר לה גיטא לדביתהו, אמר שליח: לא ידענא לה, אמר ליה: זיל יהביה לאבא בר מניומי, דאיהו ידע לה, וליזיל וליתביה ניהלה. אתא ולא אשכח לאבא בר מניומי, אשכחיה לרבי אבהו ורבי חנינא בר פפא ור' יצחק נפחא, ויתיב רב ספרא גבייהו. אמרו ליה: מסור מילך קמי דידן, דכי ייתי אבא בר מניומי ניתביניה ליה, וליזיל וליתביניה לה. אמר להו רב ספרא: והא שליח שלא ניתן לגירושין הוא, איכסופו. אמר רבא: קפחינהו רב ספרא לתלתא רבנן סמוכי. א"ר אשי: במאי קפחינהו? מי קאמר ליה "אבא בר מניומי ולא את"? איכא דאמרי, אמר רבא: קפחינהו רב ספרא לתלתא רבנן סמוכי בטעותא. א"ר אשי: מאי טעותא? מאי קא אמר ליה – "אבא בר מניומי ולא את".

הגמרא מביאה מעשה שבו הבעל רצה למנות אדם כשליח לתת גט לאשתו, אלא שכיוון שהשליח לא הכיר את האשה, אמר לו למסור את הגט לאבא בר מניומי, שהכירה. כאשר הגיע השליח למקום הוא לא מצא את אבא בר מניומי, אך פגש בשלושה מחכמי המקום. הם הציעו שימסור להם את הגט, והם יתנוהו לאבא בר מניומי. רב ספרא טען שהם טועים, כיוון שהוא "שליח שלא ניתן לגירושין", דהיינו: כיוון ששליח זה אינו מוסמך לגרש, אין בכוחו למנות שליח. רבא ורב אשי הגיבו לדבריו. בגמ' יש שתי גרסאות לתגובה זו:

א. לפי לישנא קמא, רבא טען שרב ספרא צדק, אך רב אשי אמר שרב ספרא טעה, כיוון שהבעל לא התכוון לבטל את שליחותו של השליח אלא הוסיף את אבא בר מניומי, כיוון שהשליח הראשון לא יכול היה להביא את הגט לאשתו.

ב. לפי לישנא בתרא, רבא טען שרב ספרא טעה ורב אשי מצדיק את רב ספרא, שהרי כוונת הבעל הייתה לומר לשליח שרק אבא בר מניומי הוא שליח לגירושין, ולא הוא^{2 3}.

סוגיית האשה שהביאה גטה ממדינת הים

גם הסוגיה (כד.) העוסקת בהסבר דברי המשנה על אשה שהביאה את גטה ממדינת הים (כג.): נוגעת לענייננו. הגמרא אומרת שאין לפרש את המשנה כפשוטו, כיוון שבמקרה שהגט ביד האשה, נאמנת לומר "נתגרשתי" גם בלא בפ"נ ובפ"נ. לכן הגמרא מעמידה את המשנה באוקימתא:

דאמר לה: הוי שליח להולכה עד דמטית התם, וכי מטית התם שוי שליח להולכה וקבלי את גיטך מיניה.

הגמרא אומרת כי המשנה דנה במקרה שהבעל מינה את האשה לשליח הולכה עד שתגיע למקום מסוים, ובאותו מקום הטיל עליה למנות שליח קבלה אחר ולקבל ממנו.

התוספות (כט., ד"ה וכי מטית) מקשה:

² עיין תוספות ד"ה הכי גרסינן, שסבר שלפי שתי הגרסאות רב אשי דחה דברי רב ספרא, וטען שמינוי אבא בר מניומי מהווה תוספת לשליח הראשון, ולא ביטולו; וההבדל בין הגרסאות הוא בדברי רבא, שלפי לישנא קמא תמך ברב ספרא, ולפי לישנא בתרא חלק על רב ספרא.

³ החזון איש (סימן קמז על גיטין סג:) מעיר שרבא שם הסתפק במקרה שאמר הבעל לעדים: "כתבו ותנו לשליח" אם פסקה שליחותם. אך בסוגיית אבא בר מניומי (כט:) הגמרא פושטת שכאשר אמר הבעל לשליח לתת לאבא בר מניומי ללישנא קמא, הכוונה שגם אבא בר מניומי היה שליח, דהיינו שלא פסקה שליחותם, וללישנא בתרא הכוונה שרק אבא בר מניומי היה שליח, דהיינו שפסקה שליחותם. ומיישב החזון איש שבסוגיית אבא בר מניומי המקרה שונה, כיוון שמלכתחילה מינהו, ורק משנודע לו שאינו מכירה אמר לו לתת לאבא בר מניומי. לכן ניתן לומר מצד אחד שכיוון שחזר בו ביטל את המינוי, ומצד שני ניתן לומר להיפך, שכיוון שמינה אותו בתחילה לא בטל המינוי.

וא"ת שליח שלא ניתן לגירושין הוא, ולא מצי משוי שליח כדאמר בפרק כל הגט.

כלומר, תוספות מתקשים כיצד ייתכן שהאשה תמנה שליח הולכה, הרי בסוגיה של אבא בר מניומי ראינו ששליח שאינו יכול לגרש אינו יכול גם למנות שליח.

ר' עקיבא אייגר (שם) מתקשה מהי שאלת התוספות; הרי בסוגיה של אבא בר מניומי (כט:) למדנו שגם שליח שלא ניתן לגירושין יכול למסור גט לאבא בר מניומי, שהוא השליח, וכל הבעיה שהתעוררה היא במקרה שאי אפשר היה למסור לשליח.

לכן מבאר ר' עקיבא אייגר (שם) מבאר את קושיית התוספות כך: התוספות סבר שבסוגיה של אשה שהביאה גטה (כד.) מדובר בכך שלא נתמנתה להיות שליח לגרש בעצמה, אלא נשלחה למנות שליח מכוח הבעל. על כך הקשו התוספות שזהו "שליח שלא ניתן לגירושין", כלומר ששליח כזה אינו יכול למנות שליח, מפני הוא שזהו בגדר "מילי ולא ממסרן לשליח"; דהיינו, אפשר למנות שליח רק לפעולות ממשיות, כגון לגרש, לקדש, לקנות או לעשות מצווה, אך אי אפשר למנות שליח למסירת דברים שבעל-פה, כגון מינוי שליח. וכפי שביאר רש"י (כט.) ד"ה רבא אמר) שלא מסר להם אלא דברים, ואין בדברים כוח להיות חוזרים ונמסרים לאחר.

בסוגיה של אבא בר מניומי (כט:) לא התקשו התוספות כיצד מסר השליח לאבא בר מניומי, כיוון ששם השליח לא מינה את אבא בר מניומי במקום הבעל, אלא הבעל מינה אותו כשליח שלא בפניו, ותפקיד השליח היה רק להודיע זאת לאבא בר מניומי, והוא מעשה קוף בעלמא.

מה שהביא את התוספות להבנה שבסוגיה של האשה שהביאה את גטה (כד.) מדובר בבעל שמינה את אשתו למנות שליח, הוא לשון הגמרא: "וכי מטית התם שוי שליח הולכה", משמע שהיא ממנה את השליח ולא רק מודיעה לו, כמו בסוגיה של אבא בר מניומי (כט:). כמו כן לא נראה להם לפרש שמדובר במי שמינה אותה לשליח לגרש, ולכן יכלה למנות שליח, שהרי הבעל אמר לה שהיא עצמה אינה יכולה לגרש את עצמה, בלא שליח.

טעם נוסף שבשלו אי אפשר לומר שהסוגיה של האשה שהביאה גטה (כד.) היא במקרה שהאשה רק מודיעה לפלוני שהבעל מינה אותו לשליח⁴, הוא שבמקרה כזה אין לה שם שליח, ואם כן אינה נאמנת לומר בפ"נ בפ"נ.

⁴ רע"א אומר שייתכן שהבעל נתן לאשה אפשרות לבחור את השליח, ואף-על-פי-כן יחשב הדבר כמעשה קוף כשתחליט. דבר זה פועל גם למ"ד שאין ברירה, כיוון שברירה היא דווקא כאשר הוא רוצה שהמקרה העתידי יתברר כבר מעכשיו, אך כאן אין צורך שמשעה שתבחר שליח יחשב מעכשיו, אלא רק מרגע בחירתה (עיין ב"ק סט. בסוגיית "כל הנלקט") וכן כתב ה"נודע ביהודה" (סימן צא) ור' עקיבא אייגר בחידושו בסוגיית "אומר אמרו" (סו:) הביא דבריו והסכים עמו. הפת"ש הביא את דברי ה"נודע ביהודה" בסימן קמ"ס"ב, והביא אחרונים שפקפקו בדיון זה בגלל שהרשב"א הסתפק בו.

אולם אם נאמר שכאשר השליח עושה מעשה קוף אינו נאמן לומר בפ"נ ובפ"נ, ישנו קושי מהסוגיה של אבא בר מניומי (כט:), שאותה העמדנו לפי התוספות במקרה שהשליח עשה מעשה קוף להודיע לאבא בר מניומי על שליחותו: כיצד היה אותו שליח נאמן לומר בפ"נ לאבא בר מניומי?

צריך לומר שלדעת התוספות מדובר שם בשטר מקוים או בארץ ישראל, שבהם אין צורך לומר בפ"נ ובפ"נ. דבר זה הוא נגד דבריו של רש"י (שם, ד"ה מסור מילך קמן) שאמר:

אמור דברי שליחותך בפנינו, ותן לנו הגט, ואמור בפ"נ בפ"נ ואנו נמסרנו לו.

עד כאן ביאור קושיית התוספות לפי ר' עקיבא איגר. התוספות עצמו מתרץ את קושייתו כך:

וי"ל דהתם פריך שפיר דכיון שלא ניתן לגירושין, אין לו לעשות אלא כמו שאמר לו הבעל, ליתנו לאבא בר מניומי, אבל הכא הרי הבעל צוה לה לעשות שליח להולכה:

ר' עקיבא איגר מבאר שבאמת אין בעיה של "מילי לא ממסרן לשליח" כאשר הבעל ממנה שליח לעשות שליח, אלא שכאשר השליח אינו שליח לפעולה הוא יכול לעשות רק מה שהבעל ציווה.⁵

יישוב שיטת רש"י על-פי עקרון "מילי לא ממסרן לשליח"

לעיל הקשינו מדוע נאלץ רש"י לומר בסוגיה של "כתבו ותנו לשליח" (סג:) שהמקרה הוא שהבעל אומר לעדים לתת לשליח שהוא עצמו כבר מינה, ולא אמר שהמקרה הוא שהבעל מינה אותם כשליחים למנות שליח.

ר' עקיבא איגר מבאר שלאור הבנתנו בקושיית התוספות לעיל, שיש לכאורה בעיה של "מילי לא ממסרן" במינוי שליח למנות שליח, ייתכן שרש"י סבר כמו התוספות בקושייתם, שאי אפשר למנות שליח לעשות שליח משום מילי.⁶

⁵ ר' עקיבא איגר בחידושיו בסוגיית "אומר אמרו" (סו:): מסביר ש"מילי לא ממסרן לשליח" אין משמעותו שאין שליחות כלל לפעולה לא הלכתית, אלא שכאשר יש שליחות לפעולה שכזו אינו נחשב לשליחו עד שיעשה את אותה פעולה, אך אם עשה פעולה אחרת אינו נחשב לשליח. לכן סובר שמואל שם בגמרא ש"אומר אמרו" מועיל, – כאשר הבעל אומר לעדים במפורש למנות מישהו אחר לכתוב את הגט. הסיבה שלהלכה חולקים עליו היא משום שבציווי הבעל לכתוב הגט יש דין מיוחד, שצריך שימנה שליח בפניו, וכותבים "ישמעו קולו" (עב). משום כתיבה לשמה (רמב"ן), ואכמ"ל.

⁶ הערת העורך: לכאורה, שאלה זו תלויה במחלוקת הראשונים שהביאו הטור והשו"ע (סימן קמא סע' מג), אם שליח קבלה יכול לעשות שליח כאשר האשה מאפשרת זאת בפירוש. לדעת הרמ"ה זה מילי מפני שקבלת הגט איננה פעולה הלכתית, אולם הרא"ש סובר שאם אמרה האשה לשליח בפירוש למנות שליח הוא רשאי לעשות כן, אלא שאין מסור לשליח לעשות דברים שלא נצטווה עליהם.

לפי זה נצטרך לחדש, שלדעת רש"י בסוגיית האשה שהביאה גטה (כד.) מדובר במקרה שהאשה עושה מעשה קוף למסור לשליח של הבעל⁷; משום שלא ייתכן שהיא שליחה לגרש, שהרי בפירוש אמר לה שלא לגרש עצמה, ולא ייתכן שהוא מינה אותה כשליח לעשות שליח, כיוון שזה מילי.

עוד עולה מכאן שלרש"י גם שליח שעושה מעשה קוף נאמן לומר בפ"נ ובפ"נ, כיוון שעל-ידו נגמרה השליחות להוליך. דבר זה עולה גם מדברי רש"י בסוגיית אבא בר מניומי (כט.), כפי שנראה לקמן.

נאמנות שליח שלא ניתן לגירושין באמירת בפ"נ ובפ"נ

הריטב"א (כט: ד"ה מסור מילך) מתקשה מדוע העובדה שהשליח להודיע לאבא בר מניומי הוא שליח שלא ניתן לגירושין מעכבת אותו מלמנות שליח במקומו:

תימא מאי קאמר, אטו אינו שליח שיתן הגט ביד אבא בר מניומי, וממה שהוא שליח אמאי לא יעשה שליח, כי היכי דעביד שליח בהולכת הגט?

לכן פ' החכם ר' פנחס הלוי, אחיו של רבינו נר"ו, דהכי קא מקשי להו: האיך יאמר בפניהם שבפניו נחתם, דאלמא דבהכי סגי, והא שליח שלא ניתן לגירושין הוא, ולא האמינו רבנן כשנים אלא לשליח הניתן לגירושין, אבל לשליח שלא ניתן [לגירושין] הרי הוא כאדם א' ולא מהימן...

הריטב"א התקשה מדוע צריך היה להיות השליח בעל יכולת לגרש, שהרי הוא לא מינה שליח לגרש אלא רק אדם שיוודיע לאבא בר מניומי, שזה במסגרת סמכותו. הריטב"א מיישב שקושיית רב ספרא היא מכך שהשליח אמר בפ"נ בפ"נ, אף-על-פי שאינו שליח לגירושין. לדעת הריטב"א לא האמינו חכמים באמירת בפ"נ בפ"נ אלא לשליח לגירושין⁸.

אולם רש"י (ד"ה והא שליח שלא ניתן לגירושין) מסביר שבעיית הגמרא הייתה רק כיצד היה יכול למסור את הגט ביד אחר, למרות שלא נצטווה: "הלכך לאו במקום בעל קאי למוסרו ליד אחר" – אבל אין בעיה מצד אמירת בפ"נ בפ"נ. זאת למרות שרש"י (ד"ה מסור מילך קמון) אומר שמדובר

⁷ החזון איש (סימן קמז בהערות לדף סג:) הקשה שמלשון רש"י, שאמר "שליח שאני מינית", משמע שדווקא כשהבעל מינה כבר את השליח נחשבים העדים לשליח שלא ניתן לגירושין, אך אם מטיל עליהם למנות שליח נחשבים לשליח שניתן לגירושין, ולא כדברי ר' עקיבא אייגר, שפירש בסוגיה של אשה שמביאה גטה (כד.) שגם אם אומר לה למנות, כוונתו שמה שימנה השליח יחשב למינוי של הבעל, ומעשה השליח יחשב למעשה קוף.

⁸ לגבי הסוגיה של האשה שמביאה גטה ממדינת הים (כד.), שם האשה נאמנת להגיד בפ"נ ופ"נ, הריטב"א מסביר שהיא נחשבת לשליח שניתן לגירושין, אף-על-פי שאמר לה הבעל שלא להתגרש בעצמה, שאם לא כן לא הייתה לה הסמכות למנות שליח. לכן היא נאמנת לומר בפ"נ בפ"נ, וזהו כשיטת התשב"ץ שנביא לקמן.

בסוגיה בשליח שאומר בפ"נ בפ"נ, ולא בשטר מקוים או בארץ ישראל. אם כן רואים שלדעת רש"י אפילו שליח שעושה מעשה קוף נאמן לומר בפ"נ ובפ"נ.⁹

ייתכן לומר שלדעת רש"י חכמים נתנו נאמנות גם לשליח כזה, כיון שהשליח שמגרש יודע על המינוי שלו רק דרך שליח זה, לכן נחשב שליח זה כמי שהגירושין תלויים בו. הואיל והגירושין תלויים בו, הרי מירתת ומדייק¹⁰, ולכן הוא נאמן לומר בפ"נ ובפ"נ¹¹. לפי סברה זו, אם שליח ההולכה ידע על השליחות מעצמו, לא תהיה נאמנות למי שמסר לו לומר בפ"נ ובפ"נ¹².

החזון איש (גיטין סימן קד) ניסה להוכיח כדברי רש"י מהסוגיה של אשה שהביאה גטה ממדינת הים (כד.). אחת האוקימתות של הגמרא היא כשהבעל אמר לה:

כי מטית התם אתנחיה אארעא ושקליה. אי הכי הוה ליה: טלי גיטך מעל גבי קרקע?

מאוקימתא זו עולה שהאשה נאמנת לומר בפ"נ ובפ"נ גם במקרה שכל תפקידה הוא להניח את הגט על גבי הקרקע, שהוא מעשה קוף בעלמא. הגמרא אמנם דוחה אוקימתא זו, אך רק בגלל החסרון של "טלי גיטך", דהיינו שהאשה אינה מקבלת את הגט מיד הבעל אלא מעצמה. החזון איש דחה ראייה זו משתי סיבות:

א. ייתכן שיכולנו להקשות כיצד נאמנת לומר בפ"נ, אלא שהעדפנו לשאול מצד "טלי גיטך", כיוון שזהו חיסרון בסיסי יותר.

⁹ צ"ע כיצד יענה רש"י על שאלת הריטב"א: מדוע לא יוכל למנות את בית הדין שיתנו לאבא בר מניומי, שהרי זה היה בסמכותו, וכן הקשה החזון איש (סימן קמז בהערותיו לדף סג:).

¹⁰ כעין סברא זו אומרת הגמרא בקידושין סג: באב שאמר "קידשתי את בתי" ובאים שני אנשים וכל אחד אומר "אני קידשתי", שאם רצו אחד כונס ואחד נותן גט. הגמרא מקשה על רב, שסובר שאין אדם נאמן לומר "אני קידשתי". ומתיר רב: "שאני התם כיוון דאיכא אחר בהדיה אירתותי מירתת" – דהיינו שכיוון שיש מי שטוען נגדו הוא מתיירא לשקר, ולכן יש לומר שאומר אמת. באופן זה מסביר רש"י את הדין ביין נסך (עבודה זרה סט.) לגבי המניח עכו"ם בחנות וישראל יוצא ונכנס מותר, שכיוון שהעכו"ם מפחד שמא יבוא ישראל בכל שעה אינו אוסר את היין, וכן כתב הרמ"א (יו"ד סימן סט סע' י) לגבי השאלה אם הגוי הדיח את הברש.

¹¹ הערת העורך: הסבר דומה מופיע בחזון איש (סימן קד אות קח). לדעתו, כיוון שהכשר הגט תלוי בשליח זה, ועל-ידו מתקיים הדין של עדים החתומים בשטר כמי שנחקרה עדותו, הוא אינו מירע את חזקתו.

¹² המהרשד"ם (סימן קצה) דייק ברש"י וברי"ף שגם העושה מעשה קוף נאמן לומר בפ"נ ופ"נ, שלא כרשב"ץ, שהסיק: "אם כן, נמצא שאין בין שליח שניתן לגירושין לשליח שלא ניתן לגירושין אלא שהשליח הניתן לגירושין יכול לעשות לשליח למי שירצה, אבל שליח שלא ניתן לגירושין אינו יכול לעשות שליח אלא למי שאמר לו הבעל". מדבריו משמע שהוא לא חילק בין מקרה ששליח ההולכה יודע על השליחות בלא המוסר לו או שאינו יודע.

ב. ייתכן שמה שהאשה מניחה על גבי הקרקע ומתכננת ליטול אינו נחשב מעשה קוף, אלא מעשה נתינה (עיין גיטין עח. "ערק לה חרציה") לכן נחשבת לשליח לגירושין ונאמנת לומר בפ"נ ובפ"נ.

שיטת התשב"ץ בביאור הסוגיות

התשב"ץ (סימן כה) נשאל לגבי שליח שהיה צריך להביא גט לשליח ההולכה של הבעל, ולא היו עדים מצויים לקיימו, והשליח אמר בפ"נ ובפ"נ. השואל התיר את האשה, בהסתמך על הסוגיה של האשה שהביאה גטה (כד.), שם האשה המוסרת לשליח נאמנת. התשב"ץ דחה את דבריו של השואל, ואגב כך ביאר את הסוגיות בהרחבה.

התשב"ץ טוען שבסוגיה של אשה שהביאה גטה (כד.), כשהבעל אומר לאשה: "כי מטית התם שוי שליח להולכה וקבלי את גיטך", האשה נחשבת לשליח הניתן לגירושין לכל דבר, שאם לא כן לא יכלה למנות שליח לגרש. כאשר הבעל אמר לה שהיא עצמה לא יכולה להתגרש בגט זה, הרי זה כאילו עשאה שליח להולכה בתנאי שלא תתגרש בקבלתה. מסיבה זו היא נאמנת לומר בפ"נ ובפ"נ. במקרה של אבא בר מניומי, לפי הלישנא שהבעל התכוון לומר לו "ולא את" אין כאן שליח לגירושין כלל, ולכן לא יכול לעשות שליח אחר, וגם לא לומר בפ"נ ובפ"נ – וכן היא שיטת הריטב"א (כט.:) שהבאנו לעיל.

הב"ש (סימן קמב ס"ק כד) מנסה לבאר בדעת התשב"ץ מתי מבארים שכוונת הבעל היא שהשליח יעשה מעשה קוף, ומתי מפרשים שכוונת הבעל היא שהשליח הוא שליח לגירושין. לדעתו, כאשר אמר הבעל לשליח שימסור לאיזה שליח שירצה, הרי השליח נחשב לשליח שניתן לגירושין, ואם אמר לשליח שימסור לאדם פלוני הריהו נחשב לעושה מעשה קוף, ואינו נאמן לומר בפ"נ ובפ"נ.

אך הב"ש מחלק לבסוף בסברתו בין מקרה שהבעל ממנה את השליח בעצמו לבין מקרה שהוא ממנה את השליח על-ידי אשתו, שאז אפילו אם אומר שם "פלוני", נאמן. וכן מוכיח המהרי"ט (חלק א סימן לה) מהמקרה של האשה שמביאה גטה, שאמר לה הבעל שתמנה את בית-דין פלוני, ואף-על-פי-כן נאמנת (הובא בפת"ש, סימן קמב ס"ק כו).

החזון איש (גיטין סימן קד אות יח) טען שבסוגיה של האשה שהביאה גטה היא נחשבת לשליח לגירושין, מפני שאמר לה הבעל במפורש "הוי שליח הולכה עד דמטי להתם", ודברי התשב"ץ – שאינו נאמן לומר בפ"נ ובפ"נ – הם רק במקרה שאמר לה סתם: "תני לפלוני" או "לביית-דין פלוני".

גם אם אמר לה: "אמרי בפ"נ ופ"נ", או שאמר לה במפורש שתעשה את בית-הדין שליח, אפילו אמר "בית-דין פלוני", הרי זה כאילו אמר לה במפורש שהיא שליח הולכה, כיוון שרק שליח הולכה יכול לעשות זאת. ואף על פי שבלשון התשב"ץ משמע שצריך שיאמר לה שתעשה איזה שליח שתרצה כדי שתחשב לשליח הולכה, האחרונים חולקים עליו בזה בפת"ש (ס"ק כו). החזון

איש טוען שלמרות שבפ"ש משמע שהאחרונים חולקים על עצם הדין שרק שליח שמגרש נאמן, נראה לומר שכל המחלוקת היא בהבנת לשון הבעל, מתי הוא ממנה שליח לגירושין.

סיכום השיטות

לסיכום, יש בדינו שלוש שיטות בהבנת הסוגיה של האשה שהביאה גטה ממדינת הים (כד.):

- שיטת ר' עקיבא איגר ברש"י: האשה רק מודיעה לשליח של הבעל. היא איננה שליח לגירושין, שהרי בעלה אמר לה שלא תתגרש בעצמה, ולא שנתמנתה לעשות שליח, שהרי לדעת רש"י זה מילי בלבד. לדעת רש"י, שליח כזה נאמן לומר בפ"נ ובפ"נ.
- שיטת התוספות: האשה היא שליח למנות שליח עבור הבעל. החיסרון של שליח שלא ניתן לגירושין הוא ששליח כזה אינו יכול לשנות ממה שאמר לו הבעל. לדעת התוספות, שליח כזה יכול לומר בפ"נ ובפ"נ.
- שיטת התשב"ץ והריטב"א: האשה היא שליח לגירושין, אלא שהיא עצמה אינה יכולה להתגרש בקבלתה מכוח התנאי שהתנה עמה הבעל. לדעתם, רק שליח כזה נאמן לומר בפ"נ ובפ"נ.

מנין שאשה יכולה להיות שליח הולכה

הגמרא (גיטין סב:) מביאה שתי ראיות לכך שאשה יכולה להיות שליח הולכה:

אשה להולכה תיבעי לך, מאי? אמר רב מרי: ת"ש, אף הנשים, שאין נאמנות לומר "מת בעלה", נאמנות להביא את גיטה, והתם הולכה היא. אמר רב אשי: מסיפא נמי שמע מינה, דקתני סיפא: האשה עצמה מביאה את גיטה, ובלבד שהיא צריכה לומר "בפני נכתב ובפני נחתם", ואוקימנא בהולכה ש"מ:

החזון איש (אבה"ע קד אות יח) הקשה: מנלן שהאשה נתמנתה להיות שליח הולכה במקרים הנ"ל? אולי מדובר במקרה שהבעל מינה את האשה למעשה קוף בעלמא? ובספר "טיב גיטין" הקשה: לשם מה ציטטה הגמרא את החלק "ובלבד שתאמר האשה בפ"נ בפ"נ"? אומר החזון איש: הגמרא הוכיחה מכך שהאשה נאמנת להגיד בפ"נ ובפ"נ. מכאן מוכח, כדעת הריטב"א והתשב"ץ, שרק שליח הולכה שיכול לגרש נאמן לומר בפ"נ ובפ"נ.

אנו ננסה ליישב גמרא זו גם לפי רש"י ותוספות:

הראיה לכך שאשה נעשית שליח מהדין שנשים נאמנות לומר בפ"נ ובפ"נ, היא מפני שגם אם נאמר שהם נאמנות בגלל שעל-ידן נגמרו הגירושין ומדייקות, כמו שכתבנו לעיל, עדיין אין זה אלא בגדר אומדנא, ובדבר שבערווה יש צורך בעדות. לכן הבינה הגמרא שיש כאן תקנת חכמים, ומסתבר שאם חכמים תקנו נאמנות להכשיר את הגט, תיקנו אותה דווקא למי שיכול להיות שליח הולכה בגט. לאחר שתיקנו נאמנות למי שיכול להיות שליח הולכה, נאמנות זו

מועילה לו אפילו כשהוא עושה מעשה קוף. לכן העובדה שנשים נאמנות היא ראייה לכך שהן יכולות להיות שליח הולכה.

אולם הראיה מהאשה עצמה שהביאה גטה ממדינת הים היא בעייתית לכל הדעות, שהרי ייתכן שהעובדה שהיא נאמנת לומר בפ"נ ובפ"נ אינה נובעת מכך שהיא שליח הולכה בפועל (חזון איש בשיטת הרשב"ץ) או יכולה להיות שליח הולכה באופן כללי (רש"י ותוספות), אלא מכך שיש לה מיגו, שהייתה יכולה לומר "נתגרשתי"; ואם כן אין הוכחה שאשה יכולה להיות שליח הולכה.

אמנם, אם נאמר כדברי ר' עקיבא אייגר בשיטת התוספות, שהמשנה של האשה שהביאה גטה עוסקת באשה שהיא שליח למנות שליח, ניתן לומר שעצם העובדה שהיא יכולה למנות שליח במקום הבעל, זהו גופא הוכחה שיש לה יכולת להיות שליח הולכה. גם לשיטת הרשב"ץ המשנה עוסקת במקרה שהיא עצמה עושה שליח, וייתכן שהעובדה שהאשה יכולה למנות שליח מהווה ראייה לכך שהיא שליח הולכה. אבל ברש"י הרי ביארנו שמדובר בכך שהאשה עושה מעשה קוף, ואף-על-פי-כן נאמנת לומר בפ"נ ובפ"נ, ומנין לנו שזה משום שהיא יכולה להיות שליח הולכה ולא בגלל מיגו?

נדמה שניתן למצוא מענה לקושיה זו בדברי הר"ן (יב. מדפי האלפס):

וקמ"ל מתני', שאע"פ שאילו רצתה האשה לומר "כבר נתגרשתי בגט שבידי" לא היתה צריכה לומר בפ"נ ובפ"נ, אפילו הכי, כל שהיא אומרת שנעשית שליח צריכה לומר בפ"נ ובפ"נ, ולא מיפטר במיגו, דאיבעיא אמרה "נתגרשתי".

הר"ן טוען שהחידוש של המשנה – שהאשה צריכה לומר בפ"נ ובפ"נ, הוא שאין לה נאמנות במיגו.

החזון איש (סימן קד ס"ק כב) מסביר שסברת הר"ן שאין כאן מיגו היא שאילו אמרה "נתגרשתי" היה מועיל ערעור הבעל, אך באמירת בפ"נ ובפ"נ הערעור אינו מועיל.

אמנם, הר"ן טוען שמיגו אינו מועיל בלא אמירת בפ"נ ובפ"נ, אך נראה מדבריו שגם כשאומרת בפ"נ ובפ"נ אין זה מכוח מיגו, מהטעם שאמר החזון איש. לפי זה ברור גם לפי שיטת רש"י כיצד הוכיחה הסוגיה מנאמנות האשה לומר בפ"נ ובפ"נ שהיא יכולה להיות שליח הולכה.

סיכום

במאמר זה עסקנו בהיקף סמכויותיו של שליח שלא ניתן לגירושין. סקרנו את סברותיהן ואת מקורותיהן של שלוש שיטות בראשונים בגדר סמכויותיו של שליח זה. לדעת הריטב"א והתשב"ץ, לשליח כזה אין סמכות למנות שליח או נאמנות לומר בפ"נ ובפ"נ. לדעת התוספות, מי שהבעל מינהו למנות שליח עבורו, אף-על-פי שאינו שליח לגרש, נאמן לומר בפ"נ ובפ"נ. לדעת רש"י, אין אפשרות למנות שליח על מינוי שליחות, בגלל הבעיה של מילי לא ממסרין

לשליח. מאידך גיסא, לדעתו אפילו שליח שאינו ממנה שליח אלא מוסר לשליח שמינה הבעל נאמן לומר בפ"נ ופ"נ¹³.

¹³ הערות בעניין מעשה נתינה בגט, כאשר הגט אינו ניתן מיד שליח הולכה ליד שליח קבלה

הר"ן (מ. מדפי האלפס) כותב שאם הבעל נתן גט לאשה עצמה לשם פיקדון, ואחר-כך אמר לה "הא גטך" – מועיל. יש לברר מה יהיה הדין אם הבעל ייתן גט לשליח קבלה של האשה בתחילה כפיקדון, ואחר-כך יאמר שיהא לגירושין. לכאורה, השליח נחשב ידה רק לגירושין, אך לפיקדון היא לא מינתה אותו לשלוחה, ואם כן לא הייתה כאן נתינת פיקדון לידה, או שנאמר שכיוון שהשליח הוא ידה לגירושין והבעל נתן לתוך ידו יועיל אחר-כך "הא גטך".

וכן יש מקום לשאול מה יהיה הדין אם ייתן לשליח קבלה גט לפיקדון, ואחר-כך ייתן השליח לאשה, והבעל יאמר "הא גטך".

לכאורה, יש להוכיח מדין שליח הבאה דמהני בכהאי גוונא (שליח הבאה הוא שליח שהאשה ממנה אותו רק כדי שיביא לה את גטה, אך לא כדי שתתגרש בקבלתו). בשליח הבאה יש בעיה, שהרי האשה מקבלת את הגט מיד שליח שלה ולא מיד שליח הבעל. מסיבה זו, דעת ר"ח שאין שליח זה מועיל (ר"ן כח. מדפי האלפס), אולם הרמב"ם (גירושין פרק ו הל' ד), הרמב"ן והר"ן שם סוברים שמועיל, וכן כתוב בשו"ע (סימן קמ סע' ה). יש שמסבירים ("אמרי משה" סימן כ) שהנתינה לשליח הבאה מועילה כנתינה לפיקדון; אם כן יש לומר שגם כאשר הגט ניתן ביד שליח הקבלה כפיקדון, כאשר הבעל אומר לו או לה אחר-כך "הא גטך" יחשב כנתינה בידה.

עיי' ב"דברי אמת", שמסתפק אם מועילים הגירושין בשליח הבאה שהניח הגט על הקרקע ואחר-כך מסר לאשה. ניתן לומר שכל מה שמועילה נתינה כפיקדון הוא מצד שהשליח נותן לאשה את הפיקדון מכוח הבעל, אך כאשר נפל הגט והשליח לקח מעצמו אין כאן נתינה מכוח הבעל. למסקנה הסיק שמועילה נתינה זו, והיא עדיפה מנתינה לאשה ישירות בתוך פיקדון ונפל, כיוון שבשליח הנתינה הראשונית הייתה לשם גירושין, ולכן לא אכפת לי שאחר-כך מסר לאשה מכוח עצמו.

הגמרא (כד.) לגבי אשה נאמנת להביא גטה ולומר בפ"נ בפ"נ, באחת האוקימתות מעמידה במקרה שאמר לה שתהיה שליח הולכה עד מקום מסוים, ושם תיהפך לשליח קבלה:

דאמר לה: הוי שליח להולכה עד דמטית התם, וכי מטית התם הוי שליח לקבלה וקבלי את גיטך.

מקשה על כך הגמרא: "והא לא חזרה שליחות אצל הבעל!"

מהו החיסרון של לא חזרה שליחות אצל הבעל? אחד ההסברים מובא בריטב"א על אתר:

י"מ שהחסרון הוא דכי קא מקבלא גיטא לאו משליח דבעל, קא מקבלה דבטיל ליה שליחות דבעל, כי מטא התם, דהא לא הוי שליח אלא עד התם, וכיון דכן הוי כטלי גיטך מע"ג קרקע.

כלומר, ברגע שהגיעה האשה לאותו מקום בטלה שליחות ההולכה, ולכן האשה נחשבת כמי שנוטלת את הגט מעצמה ולא מהבעל (עיי' ב"נתיבות המשפט" סימן קפה ס"ק א, שבממון בצורה כזו יועיל, משום שבקניין ממוני אין צורך בנתינה מיד ליד ממש אלא שהמקנה יאמר "לך משוך וקנה", ואז ילך הקונה ויקנה מעצמו. לכן, כאשר הוא עדיין שליח הולכה הוא אומר לך "משכי וקני", ואחר-כך הוא עצמו קונה. אבל באשה צריך שהיא תחשב כשליח הבעל גם בשעת הקבלה, שאם לא כן הוי טלי גיטך מעל גבי קרקע).

אולם יש להקשות מדוע נתינה זו איננה נחשבת אפילו כנתינה של פיקדון, כיוון שבפועל הבעל נתן את הגט לאשה. גם אם נאמר שכיוון שבתחילה היא נחשבת שליח הולכה, והגט נחשב עדיין ביד הבעל ולא הייתה נתינה, בכל אופן הגמרא יכלה לפסוק במקרה שהבעל מסר לידה את הגט כפיקדון שתהיה נתינה, ורק אחר-כך ימנה אותה לשליח הולכה.

נראה ליישב לפי דברי "דברי אמת", שנתינה כפיקדון ישירות לאשה מועילה רק אם הגט בידה עד שמתגרשת, ואילו כאן כשנעשתה שליח הולכה נחשב הדבר כאילו הגט יצא מרשותה, וממילא אין כאן נתינה שלו, ולכן נחשב כטלי גטך מעל גבי הקרקע.